

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА ПРЕЗ ПЕРИОДА 2003 – 2008 ГОДИНА

Георги Мишев*

УВОД

Изследванията върху конкурентоспособността през последните години показват впечатляваща интернационализация на конкуренцията, придружена от съществени промени в богатството на нациите. Създаването на условия за висок и повишаващ се стандарт зависи преди всичко от производителността, с която се използват ресурсите на нацията. Поддържането на устойчив растеж на производителността на труда в условията на динамично променящата се пазарна среда предполага постигането на висока конкурентоспособност като условие за запазване на съществуващите и успешно завоюване на нови позиции.

Променящата се природа на конкуренцията в условията на интензивен научно-технически прогрес, засилващата се глобализация и постигането на дълготраен успех в конкурентната борба предопределят актуалността на изследванията на конкурентоспособността.

Конкуренцията е присъща на функционирането на всяка обществено-икономическа система. Сложното устройство на тези системи предполага и многообразието на конкурентни отношения. Тяхната специфика предопределя типовете конкуренция.

В присъщите за нашето съвремие интернационализация и глобализация, съпътствани от утвърждаването на обществото на знанието, просперитетът на националната икономика е зависим както от конкурентоспособността на фирмите, така и от условията, създавани от националните правителства. Това предполага необходимостта от разглеждането на конкурентоспособността на национално равнище и на равнище фирма.

Изследванията на конкурентоспособността се реализират както от правителствени, така и от неправителствени институции. "През последните години за анализ и оценка на конкурентоспособността все по-широко се използва методологията на Световния икономически форум... По данни на Доклада за глобалната конкурентоспособност за 2009 – 2010 г. Швейцария е страната с най-конкурентна икономика... България е класирана на 76 място, като запазва позицията си от предходната година" [3].

През 2006 г. Министерството на икономиката и енергетиката, съвместно с Агенция "Икономика", разработват система от индикатори за оценка на конкурентоспособността на българската икономика. "Съвкупният индекс на конкурентоспособността се основава на шест групи индикатори – макроикономическа среда, ефективност на публичните институции, ефективност на бизнеса, качество на човешки-

* Георги Мишев е доктор по икономика, доцент в катедра "Статистика и иконометрия"; тел.: 81-95-408, e-mail: gmishev@unwe.acad.bg

те ресурси, инфраструктура, технологично развитие и иновационен потенциал." Този индекс "е комбинация от количествени (обективни) показатели и качествени (субективни) оценки на представителите на бизнеса. Количественият индекс е базиран на събрана и обработена статистическа информация.. За конструирането му са използвани 93 количествени индикатора. Качественият индекс се изчислява ... на базата на резултатите от ежегодно национално представително проучване сред бизнеса, което съдържа 46 въпроса, свързани с проблемите на конкурентоспособността. Всички оценки се извършват на базата на петстепенни скали" [9] .

В последващото изложение ще си позволим коментар по отношение на горния цитат. Става дума за използваните понятия: количествени (обективни) показатели, качествени (субективни) оценки, количествен индекс и качествен индекс. Авторите на методиката на това изследване използват терминология, която се различава от утвърдената статистическа терминология. Науката статистика възниква поради необходимостта от дефиниране на принципи и правила за събиране и обработка на сведенията за проявлението на явленията в определени времеви и пространствени граници. А както посочва Б. Чакалов: "Каквито и да са целите на емпиричните изследвания, в болшинството случаи те имат характер на статистически изследвания. Това е така, защото в повечето случаи обект на изследване е някаква по-малка или по-голяма група, съвкупност от единици (най-често хора), за които искаме да установим някои общи (за групата като цяло) свойства и техните числови характеристики" [12, с. 10].

Обичайна практика е при провеждането на определени емпирични изследвания характеризирането на изучаваните явления да се реализира на основата на конкретни въпроси. В такава ситуация количественото характеризиране на редица изследвани явления се оказва непосилно за изследователите. В подобни случаи се изпада, когато същностните страни на изследваното явление, които са в ролята на статистически признаци, се характеризират с използването на номинална или ординална скала.

При това положение изследователите често се ограничават с интерпретирането на резултатите при отделните въпроси. Последните обикновено се отнасят до относителните дялове на анкетираните при отговорите на дадения въпрос.

Ако изследването се провежда регулярно, то изследователите ще разполагат с данни за различни отрязъци от времето.

Например:

Конкуренцията на българския пазар във Вашата сфера на дейност е много силна [9, с. 20].

Таблица 1

проценти

Отговори	XII. 2006 г.	XI. 2008 г.
Напълно съгласен	45,5	54,8
По-скоро съгласен	24,9	16,1
Колкото съгласен, толкова и несъгласен	7,7	8,8
По-скоро несъгласен	14,0	12,9
Напълно несъгласен	7,9	7,4

В такива ситуации е практика да се проследява и динамиката на относителните дялове при отговорите на отделните въпроси.

Възможно ли е в подобни случаи, на основата на тези относителни дялове на анкетираните при отделните въпроси¹ да се стигне до обобщаваща количествена характеристика за изследваното явление и неговите същностни страни?

В настоящата студия си поставяме за цел да представим емпирични оценки за определени характеристики за конкурентоспособността на българската икономика през периода 2003 – 2009 г., изчислени с използването на предложен от нас подход за пресмятане на обобщаваща количествена характеристика както за отделни същностни страни на дадено изследвано явление, така и за явлението като цяло, на основата на данни¹ от анкетни проучвания.

Този подход се основава на квантификацията на многомерни признаци [7]. От гледна точка на компонентите на неговото съдържание той е типична форма на познавателен процес. Характерна негова черта е реализацията му на основата на единството на анализа и синтеза. Анализът, като страна на процеса на познание, има за задача разчленяването на цялото на части и установяването на връзките, отношенията между тях. На основата на последните – чрез синтеза, се реализира другата страна на процеса на познание, изразяваща се в обединяване на частите на цялото, чийто резултат е характеристиката на многомерния признак.

1. МЕТОДИКА ЗА ИЗЧИСЛЯВАНЕ НА ОЦЕНКИТЕ ЗА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА

Оценките са резултат на възприет от автора подход за извличане на обобщаващи характеристики на основата на агрегиране на бални оценки по определени показатели, които характеризират отделни страни на конкурентоспособността.

Налице са многобройни и противоречиви обяснения на конкурентоспособността [10, с. 17]. Това предопределя различията в предлаганите от авторите системи от показатели за характеризиране на отделни страни на конкурентоспособността. В случая изборът на показателите, на базата на които се формира оценката за конкурентоспособността, се реализира на основата на проучване на тези системи от показатели и ограниченията, наложени от обхвата на наблюдаваните показатели при използвания конкретен източник на информация. Приложението на възприетия от автора подход на основата на емпирични данни от конкретно проучване, което има за цел изследване на бизнес средата, е верификация на идеята за изчисляване на обобщаваща бална оценка за конкурентоспособността. При това положение е възможно наборът от показатели да не осигурява изчерпателно характеризиране на отделните страни на конкурентоспособността. Точността на оценката може да се

¹ В статистическата литература е възприето регистрираните значения на наблюдаваните признаци при отделните единици на изучаваната статистическа съвкупност да се наричат статистически сведения. Те подлежат на по-нататъшна обработка с определени статистически методи. В резултат на последната се получават статистически данни, които изразяват или резултати от групировка, или сводни характеристики за статистическата съвкупност. В случая данните, за които става дума, изразяват резултати от групировка.

подобрява с разширяване на обхвата на включените в системата показатели, характеризиращи отделни страни на конкурентоспособността.

Нормираната бална оценка по отделните показатели (въпроси) се пресмята на основата на присъдени бални оценки на отделните отговори на въпроса и относителните дялове на анкетираните при съответните отговори. Изчислява се по следната формула:

$$(1) \quad B = \frac{\sum_{i=1}^N b_i p_i}{b_{\max}}$$

където:

B – нормирана бална оценка;

b_i – бална оценка при i -та група;

p_i – относителен дял на единиците в i -та група;

$b_{\max}$ – максимална стойност на балната оценка.

Нормираната бална оценка приема стойности в граници от нула до единица. Тя има по-ниска стойност, когато преобладава дялът на негативните отговори, и по-висока стойност, когато преобладава дялът на позитивните отговори.

Обобщената нормирана бална оценка за конкурентоспособността се предлага да се изчислява на основата на аритметично осредняване на нормираните бални оценки за отделните елементи на конкурентоспособността. По принцип са възможни разнопосочни въздействия на отделните елементи (страни) на конкурентоспособността по отношение на нейното равнище:

- По-високата оценка на определени нейни елементи изразява по-благоприятни условия за формиране на по-високо равнище на конкурентоспособността. Последните се класифицират като стимулатори по отношение на формирането и развитието ѝ.

- В същото време по-ниската стойност на други нейни елементи изразява по-благоприятни условия за формиране на по-високо равнище на конкурентоспособността. Последните пък се класифицират като дестимулатори по отношение на формирането и развитието ѝ.

В процеса на осредняването следва да участват реалните оценки за елементите – стимулатори (B_j) и разликата от единица на оценките за елементите – дестимулатори ($1 - B_j$).

$$(2) \quad Q_B = \frac{\sum_1^{N_1} B_j + \sum_1^{N_2} (1 - B_j)}{N_1 + N_2},$$

където:

B_j – нормирана бална оценка за j -тия елемент на конкурентоспособността;

N_1 – брой на елементите стимулатори;

N_2 – брой на елементите дестимулатори.

Обобщената нормирана бална оценка има по-висока стойност при по-високо равнище на конкурентоспособността и по-ниска стойност – при по-ниско равнище на конкурентоспособността.

Нормираните бални оценки и обобщената нормирана бална оценка може да се представят и в проценти.

Съпоставянето на стойностите на балните оценки, изчислени за различни отрязъци от времето позволява да се анализира динамиката и то било на отделен елемент, било на конкурентоспособността, като цяло. В същото време възниква въпросът, как да се интерпретира конкретна стойност на балната оценка за определен отрязък от време. Не сме далече от мисълта, в такава ситуация, на основата на стойността на балната оценка да се прави извод примерно за ниска, умерена или висока конкурентоспособност. Подобен подход предполага на основата на числовите стойности на балната оценка да се дефинира определена скала за оценка на равнището на конкурентоспособността.

За целта би могло да се използва следната скала:

Таблица 2

Скала за измерване на конкурентоспособността

Бална оценка	Конкурентоспособност
До 0,33	Ниска
От 0,34 до 0,66	Умерена
Над 0,66 до 1,0	Висока

В случая това е само една идея, която, от една страна, изисква да се отговори на въпроса дали изобщо е необходима такава скала, и, от друга страна, ако отговорът е да, следва да се верифицира на основата на експертни оценки.

Предлаганият подход се апробира на основата на конкретни данни от анкетно проучване.

2. ОТНОСНО ИНФОРМАЦИОННИЯ ИЗТОЧНИК ЗА ХАРАКТЕРИЗИРАНЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА

Изследователският проект, който в случая се използва като основен информационен източник, има характер на мониторингово изследване. Той стартира през 2003 г., като анкетирането се провежда ежегодно през месец ноември на съответната година. Проектът е включен в изследователския план на УНСС и се финансира от Фонд "НИД" на Университета.

Обект на изследване са ръководни стопански кадри, а предметът на изследване се свежда до тяхната субективна преценка относно бизнес средата.

Сравнимостта на оценките в динамика се осигурява от запазването на стабилност в обхвата на наблюдаваните компоненти на бизнес средата във времето и от спазването на принципите на случайния подбор при формирането на извадката.

Значимо място сред показателите за бизнес средата заемат определени характеристики за конкурентоспособността.

3. ХАРАКТЕРИЗИРАНЕ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА ФИРМЕНО РАВНИЩЕ

В основата на избора на характеристиките на конкурентоспособността са становищата по този въпрос на Майкъл Портър, Младен Велев и Любчо Варамезов.

Според Майкъл Портър конкурентното предимство произтича от начина, по който фирмите организират и изпълняват отделните дейности. "Фирмите спечелват конкурентно предимство, като възприемат или създават нови, по-добри способности да се конкурират в дадена индустрия и ги изнасят на пазара, което в крайна сметка е новаторски факт. Иновацията тук се дефинира широко, за да включи както подобренията в технологията, така и по-съвършени методи или начини да се правят нещата. Тя може да се изразява в промени в продукта и/или на процеса, нови подходи към маркетинга, нови форми на разпространение и нови концепции за обхвата" [10, с. 71].

Основните характеристики на едно предприятие, по които може да се съди за конкурентоспособността му, според Младен Велев [2, с.74] са:

- конкурентоспособност на предлаганата продукция;
- производителност;
- финансови резултати;
- растеж;
- иновативност;
- производствена и маркетингова гъвкавост;
- адаптивност към пазара.

Иновацията се дефинира като преобразуване на научни знания в подобрения, усъвършенствания или изцяло нови състояния и процеси в стопанската дейност, носещи определени стопански и социални ползи. Класификацията на иновациите на продуктови, технологични и организационни е предпоставка за характеризирането на иновационния процес на основата на:

- внедряване на продукция с нови свойства;
- използване на нови технологии;
- внедряване на нова техника;
- промени в организацията на производството;
- промени в квалификацията на персонала.

В свое изследване Любчо Варамезов оценява фирмената конкурентоспособност на основата на следните групи показатели: конкурентоспособност на продукта,

иновационна активност, производителност на труда и качество на фирменото управление [1, с.57].

Изборът на характеристиките за конкурентоспособността на фирмите се реализира на основата на становищата на цитираните автори и ограниченията в обхвата на наблюдаваните показатели при анкетното проучване на бизнес средата. Тези характеристики може да бъдат систематизирани по следният начин:

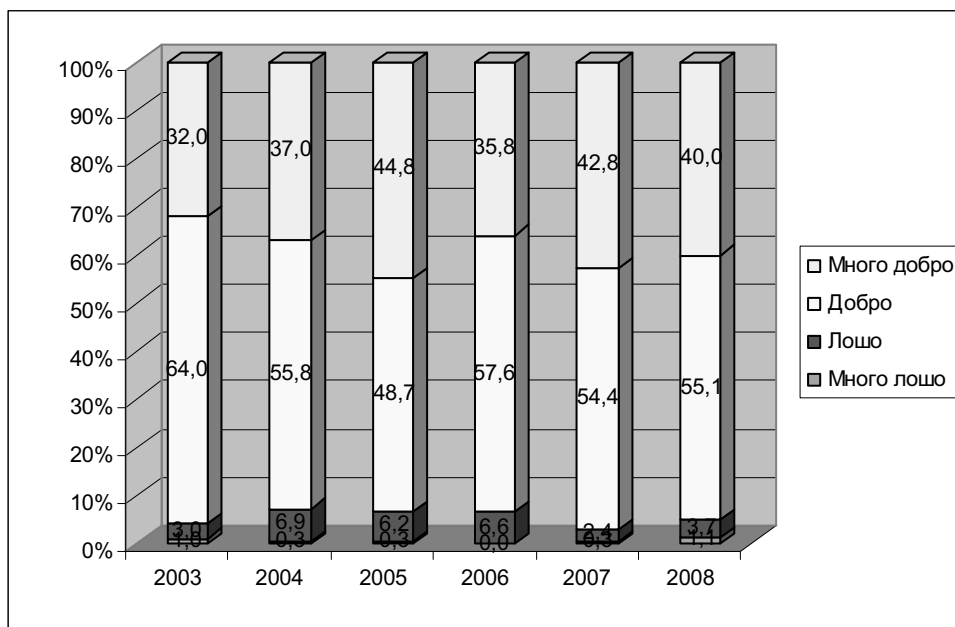
- а) Конкурентоспособност на продуктите;
- б) Иновационна активност:
 - технологично и производствено оборудване;
 - организационна структура;
 - качество на работната сила;
- в) Качество на фирменото управление:
 - равнище на производствените разходи;
 - контрол и отчетност;
 - планиране на дейностите;
- г) Финансови резултати:
 - работна заплата;
 - финансово състояние.

В последващото изложение са представени оценките на мениджърите за конкурентоспособността на продуктите, състоянието на технологичното и производствено оборудване, организационната структура, качеството на работната сила, равнището на производствените разходи, контрола и отчетността, планирането на дейностите, работната заплата и финансовото състояние на фирмите.

3.1. Оценка по отношение на конкурентоспособността на продуктите

По отношение на конкурентоспособността на продуктите прави впечатление изключително високият дял на позитивните оценки – добра и много добра. Той е в диапазона от 92,8 % до 97,2 %. Най-ниската стойност се наблюдава през 2004 г., а най-високата през 2007 г. – първата година от членството на България в Европейския съюз.

**Как преценявате настоящото състояние на Вашата фирма
по отношение на конкурентоспособността на продуктите?**

Фиг. 1

По отношение на този показател се наблюдават високи стойности на нормираната бална оценка.

Таблица 3

Нормирани бални оценки

						процент
Години	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>B</i>	81,7	82,3	84,5	82,3	84,9	83,4

Причините за промените в оценките са следните:

- По-високата стойност на балната оценка през 2004 г., спрямо предходната година е в резултат на увеличението на дела на много добрите оценки с 5,0 пункта;
- Нарастването на балната оценка през 2005 г. е вследствие на увеличение на дела на много добрите оценки спрямо 2004 г. с 7,8 пункта;
- Намалението на балната оценка през 2006 г. е в резултат на намаление на дела на много добрите оценки спрямо 2005 г. с 9,0 пункта;
- По-високата стойност на балната оценка през 2007 г. се дължи на нарастване на дела на много добрите оценки спрямо 2006 г. с 7,0 пункта;

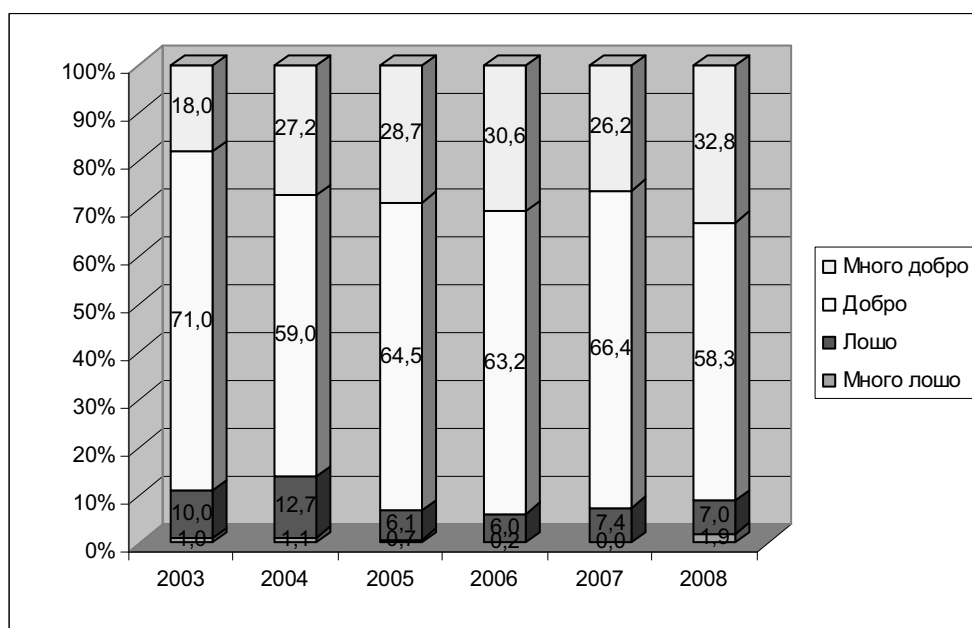
- По-ниската стойност на балната оценка през 2008 г. е в резултат на намаление дела на много добрите оценки спрямо 2007 г. с 2,8 пункта.

Когато става дума за конкурентоспособност е важно да се определи на кои пазари се конкурират продуктите на българските фирми. Ежегодното отрицателно външнотърговско салдо на страната показва на кои пазари протича битката. На външните пазари тя, по всяка вероятност, е изгубена за повечето фирми и сега се е пренесла на вътрешния пазар. Съдейки по оценките на мениджърите, засега българските продукти успешно се защитават, но на вътрешния пазар.

3.2. Оценка по отношение на производственото и технологичното оборудване

През целият изследван период преобладават оценките за добро и много добро производствено и технологично оборудване. Делът на тези оценки през отделните години е в диапазона от 86,2 % до 93,8 %.

Как преценявате настоящото състояние на Вашата фирма по отношение на производственото и технологичното оборудване?

Фиг. 2

На основата на несравнителните оценки са изчислени нормирани бални оценки за производственото и технологичното оборудване, по години на анализирания период.

Високите стойности на нормираната бална оценка са в резултат на преобладаващия дял на оценките за добро и много добро производствено и технологично оборудване.

Таблица 4

Нормирани бални оценки

						процент
Години	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>B</i>	76,5	78,1	80,3	81,1	79,7	80,5

Нормираната бална оценка през 2004 г., 2005 г. и 2006 г. нараства. Причините за това са:

- През 2004 г. делът на много добрите оценки нараства спрямо предходната 2003 г. с 9,2 пункта;
- През 2005 г. делът на добрите и много добрите оценки нараства спрямо предходната 2004 г. със 7,0 пункта;
- През 2006 г. делът на много добрите оценки нараства спрямо предходната 2005 г. с 1,9 пункта.

По-ниската стойност на нормираната бална оценка през 2007 г. е в резултат на намаляване на дела на много добрите оценки спрямо предходната 2006 г. с 4,4 пункта.

По-високата стойност на нормираната бална оценка през 2008 г. е в следствие на увеличаване на дела на много добрите оценки спрямо предходната 2007 г. с 6,6 пункта.

Равнището на технологичното и производствено оборудване е един от важните фактори за успешното развитие на компаниите.

Високите оценки за състоянието на оборудването могат да бъдат в резултат на последователно провеждана инвестиционна политика във фирмите. В мащабите на националната икономика това предполага значителни инвестиции за разработване и реализиране на последователна научно-техническа и иновационна политика. "За целия период 1990 – 2007 г. е характерна трайна тенденция на подценяване на науката и иновациите като ключов фактор за икономически растеж и конкурентоспособност. Науката и иновациите не бяха изведени на предни позиции в националните приоритети, не беше проявено държавническо мислене и не бяха предприети практически действия за решаване на назрелите проблеми в тази сфера [5, с.6]."

При това положение възможна причина за такава оценка от страна на мениджърите може да се търси в съответствието между състоянието на оборудването и производствените задачи, които се поставят пред него. Ако произвежданите продукти не са високотехнологични, изискващи честа подмяна на бързо остаряващото оборудване, а предполагат по-продължителен период на експлоатация със сравнително невисоки разходи по поддръжка и неголямо обновяване, това може в достатъчна степен да обясни високите оценки по този показател.

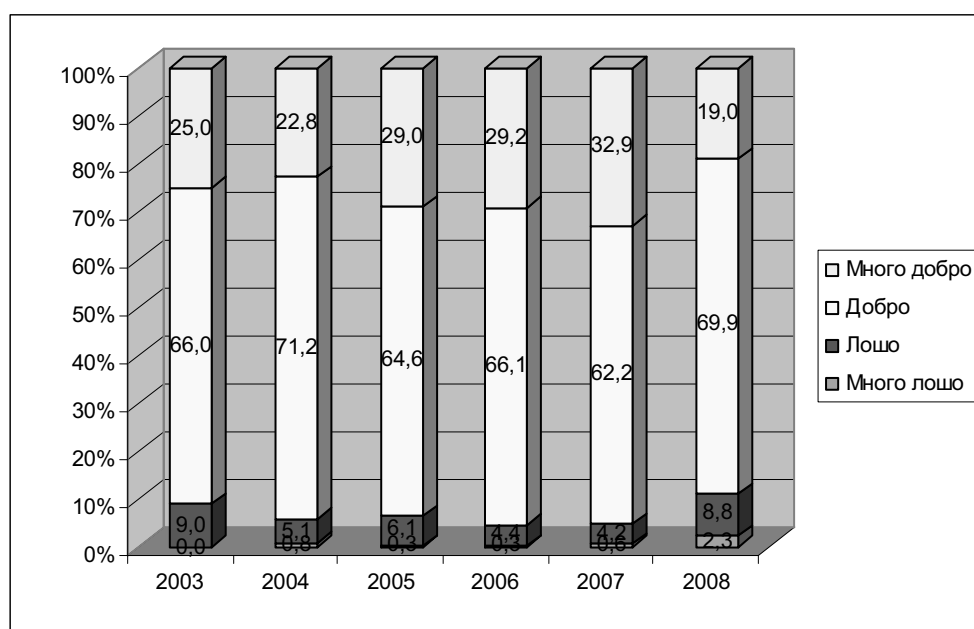
3.3. Оценка на организационната структура

По отношение на организационната структура преобладават позитивните оценки. С изключение на 2008 г. техният дял е над 90,0 %.

Най-ниска стойност на дела на позитивните оценки, който е 88,9 %, се наблюдава през последната година на периода 2003 – 2008 г. При това положение логично през 2008 г. делът на негативните оценки е най-голям. Той възлиза на 11,1 %.

Най-висока стойност на дела на позитивните оценки се наблюдава през 2006 г. Той е в размер на 95,3 %. Естествено, че през същата година делът на негативните оценки ще бъде най-малък. Той е в размер на 4,7 %.

Как преценявате настоящото състояние на Вашата фирма по отношение на организационната структура?

Фиг. 3

Високите стойности на нормираната бална оценка през отделните години на периода 2003 – 2008 г. са резултат на големия относителен дял на позитивните оценки.

Таблица 5

Нормирани бални оценки

	процент					
Години	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>B</i>	79,0	78,9	80,6	81,1	81,8	76,4

Различията в стойността на нормираната бална оценка са резултат на промени в структурата на оценките:

- Намалението на балната оценка през 2004 г. се дължи на свиването на дела на много добрите оценки спрямо предходната 2003 г. с 2,2 пункта;
- Нарастването на стойността на балната оценка през 2005 г. е в резултат на увеличение на дела на много добрите оценки спрямо предходната 2004 г. с 6,2 пункта;
- Нарастването на стойността на балната оценка през 2006 г. е в резултат на увеличение на дела на добрите и много добрите оценки спрямо предходната 2005 г. с 1,7 пункта;
- Нарастването на стойността на балната оценка през 2007 г. е в резултат на увеличение на дела на много добрите оценки спрямо предходната 2006 г. с 3,7 пункта;
- Намалението на балната оценка през 2008 г. се дължи на намалението на дела на много добрите оценки спрямо предходната 2007 г. с 13,9 пункта.

Развитието на обществото на основата на икономиката на познанието, дефинира определени изисквания към организационната структура на фирмите, независимо от вида на икономическата дейност, която те осъществяват. Тези изисквания се отнасят преди всичко до нейната гъвкавост и адаптивност. А това означава непрекъснато усъвършенстване на организационната структура в процеса на функциониране на фирмите.

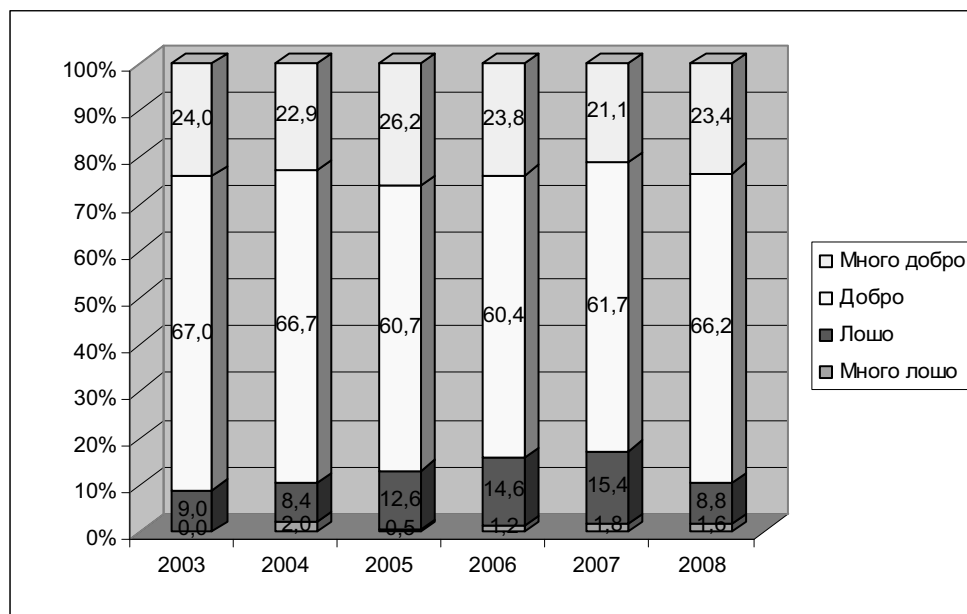
При това положение високите бални оценки по отношение на организационната структура до 2007 г., включително, биха могли да се тълкуват по следния начин. Оценките на мениджърите се основават на тяхната представа за организационната структура в процеса на функциониране на фирмата, в съответствие с техните нужди и специфика в масовото, едросерийно производство на стоки. Заедно с това не може да се очаква прекалена критичност от страна на мениджърите към резултати от техни решения и действия.

Присъединяването на България към европейското икономическо пространство е предпоставка за преразглеждане на фирмената политика по отношение на позиционирането и развитието на фирмите. Осъществяването на определена инвестиционна политика на фирмите с оглед повишаване на тяхното конкурентно предимство предполага и промени в организационната структура на фирмите. От тази гледна точка може да се търси обяснение за спада на нормираната бална оценка за организационната структура през 2008 г.

3.4. Оценка по отношение на качеството на работната сила

По-отношение на качеството на работната сила преобладават оценките добро и много добро. Делът на тези оценки през периода 2003 – 2008 г. е в диапазона от 82,8 % до 91,0 %.

**Как преценявате настоящото състояние на Вашата фирма
по отношение на качеството на работната сила?**

Фиг. 4

Видимо съществени промени в структурата на оценките няма. Преобладаващият дял на позитивните оценки е в основата на високите стойности на нормираната бална оценка.

Таблица 6

Нормирани бални оценки

Години	проценти					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>B</i>	78,8	77,6	78,1	76,7	75,5	77,8

Различията в стойността на балната оценка по-години на изследвания период са в резултат на промени в структурата на оценките:

- По-ниската стойност през 2004 г. е в следствие на намаляване на дела на добрите и много добрите оценки спрямо 2003 г. с 1,4 пункта;
- По-високата стойност през 2005 г. се дължи на нарастване дела на много добрите оценки спрямо 2004 г. с 3,3 пункта;
- По-ниската стойност през 2006 и 2007 г. е в резултат на намаляване на дела на добрите и много добрите оценки, съответно през 2006 г. с 2,7 пункта и през 2007 г. с 2,0 пункта;

- По-високата стойност през 2008 г. се дължи на нарастване дела на добрите и много добрите оценки спрямо 2007 г. с 6,8 пункта.

По отношение на качеството на работната сила се наблюдава явно противоречие в оценките. Когато мениджърите оценяват пазара на труда, те предявяват сериозни претенции към качеството на работната сила, а когато оценяват качеството на работната сила в собствената фирма, те констатираят добро състояние. Причините за добрите оценки за качеството на работната сила в собствената фирма може да се разглеждат в два аспекта:

- Във фирмите се реализира адекватен подбор на персонала и след наемането му се осъществява непрекъснат процес на обучение и повишаване на квалификацията на наетите;

- Във фирмите се осъществяват традиционни производства, които нямат чак толкова големи изисквания към кадрите и особено към тяхното непрекъснато образование и преподготовка.

Обяснението за формулираните оценки на квалификацията на работната сила на пазара на труда следва да се търси също в два аспекта:

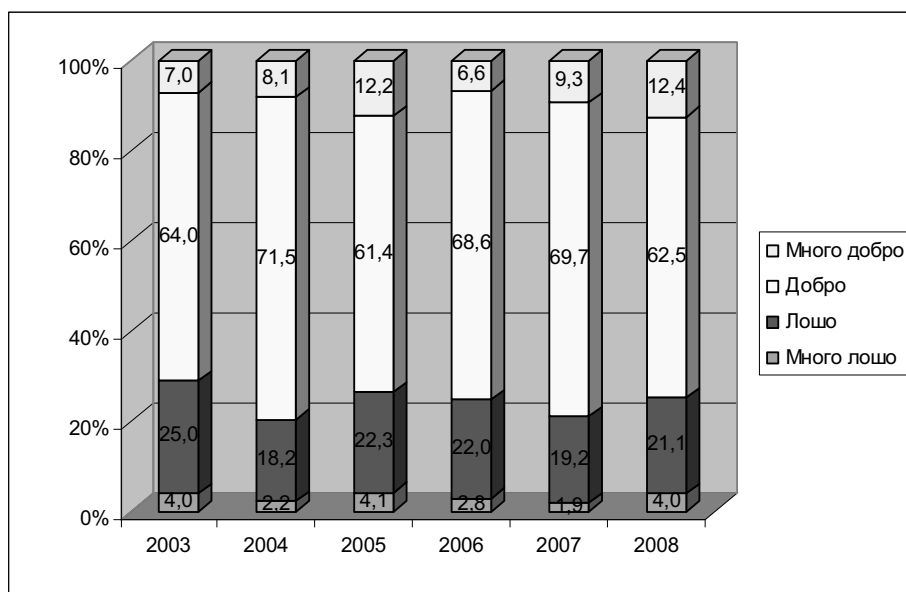
- Преструктурирането на българската икономика остави без работа работна сила с различна професионално-квалификационна структура. В същото време, особено през последните години, настъпиха сериозни изменения в изискванията към качеството на работната сила. Появиха се нови професии, промениха се коренно изискванията в други професии. Образователните институции, професионалното обучение и бизнесът изостанаха от водещите тенденции. Всички тези фактори доведоха до бърз процес на деквалификация на работната сила. Общопризнат факт беше доброто образователно и квалификационно равнище на българските специалисти. В настоящият момент по безспорен начин се констатира отстъпление в подготовката и квалификацията на работната сила;

- Високотехнологичните производства, в които качеството на кадрите е важно условие, са ограничени. Младите специалисти трудно намират работа, съответстваща на тяхното образование и желание за развитие, и като правило търсят възможности за реализация извън страната.

Качеството на работната сила се оценява като изоставащо от изискванията на икономиката на знанието. Затова Министерството на труда и социалната политика залага на активна политика на пазара на труда, която има за основна цел повишаване на заетостта чрез обезпечаване на потребностите на бизнеса с качествена и производителна работна сила [8, с.6]. Въпреки това, според бизнес анкетите на НСИ, през март 2009 г. 12,9% от промишлените предприятия посочват недостига на работна сила като фактор, затрудняващ дейността им [6]."

3.5. Оценка по отношение на равнището на производствените разходи

Как преценявате настоящото състояние на Вашата фирма по отношение на равнището на производствените разходи?

Фиг. 5

Делът на позитивните оценки – добро и много добро, е в диапазона от 71,0 % до 79,6 %.

По-ниските стойности на нормираната бална оценка – в сравнение с предходните показатели, се дължат на по-ниските стойности на дела на позитивните оценки. Последният има по-ниски стойности в сравнение с другите показатели поради значителното снижение на дела на много добрите оценки. Ако при показателя "Конкурентоспособност на продуктите" този дял е в диапазона от 32,0 % до 44,8 %, то при показателя "Равнище на производствените разходи" делът на много добрите оценки е в диапазона от 6,6 % до 12,2 %.

Таблица 7

Нормирани бални оценки

						проценти
Години	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>B</i>	68,5	71,4	70,4	69,7	71,6	70,8

Обясненията за различията в стойностите на нормираната бална оценка са:

- По-високата стойност на балната оценка през 2004 г. е в резултат на увеличението на дела на позитивните оценки – добра и много добра, спрямо предходната 2003 г. с 8,6 пункта;

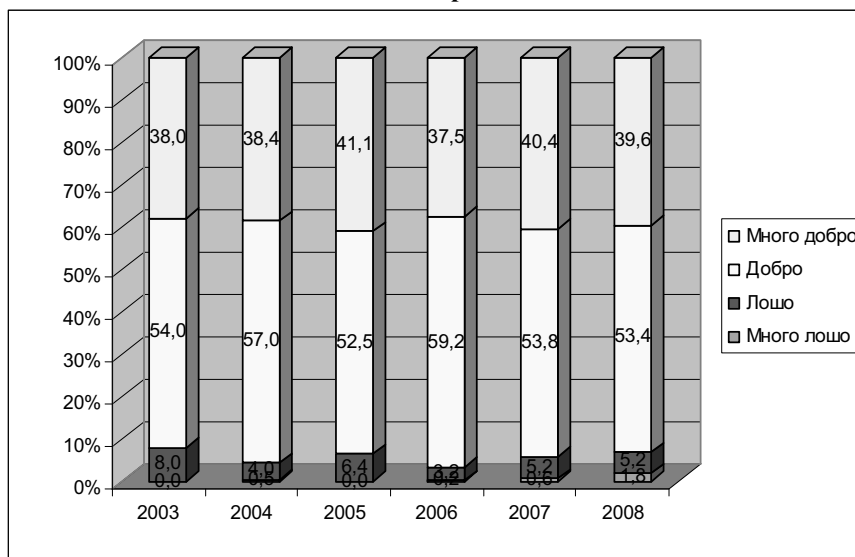
- По-ниската стойност на балната оценка през 2005 г. се дължи на намаление на дела на позитивните оценки спрямо предходната 2004 г. с 6,0 пункта;
- През 2006 г. отново е налице снижение на стойността на балната оценка, което се дължи на снижение на дела на много добрите оценки спрямо предходната 2005 г., с 5,6 пункта;
- По-високата стойност на балната оценка през 2007 г. е в резултат на нарастване на дела на позитивните оценки спрямо предходната 2006 г. с 3,8 пункта;
- Снижението на стойността на балната оценка през 2008 г. се дължи на снижение на дела на позитивните оценки спрямо предходната 2007 г. с 4,1 пункта.

При този показател, за разлика от всички предходни, делът на оценката "много добро" не превъзхожда, а отстъпва на дела на оценката "лошо". Това е може би неочаквано на фона на предходните показатели, при които съотношението е в полза на дела на оценката "много добро". Все пак трябва да се има предвид, че една фирма не може да поддържа добро състояние на оборудването, да привлече качествени кадри и успешно да се конкурира чрез продуктите си, без това да се отрази на равнището на производствените разходи в посока на тяхното нарастване. Въпросът е обаче кои разходи са преобладаващите в определения момент – инвестиционните или експлоатационните?

3.6. Оценки по отношение на равнището на контрола и отчетността

И тук, както при предходните показатели, преобладават позитивните оценки. Делът на добрите и много добрите оценки е над 90,0% през всички години на изследвания период. В случая обаче прави впечатление високият дял на много добрите оценки. Той е в диапазона от 37,5% до 41,1%.

Как преценявате настоящото състояние на Вашата фирма по отношение на контрола и отчетността?

Фиг. 6

Високите стойности на балните оценки са в резултат на големия относителен дял на позитивните оценки. По-високите стойности на балната оценка в сравнение с предходните показатели е вследствие на по-високия относителен дял на много добрите оценки.

Таблица 8

Нормирани бални оценки

						проценти
Години	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>B</i>	82,5	83,3	83,7	83,6	83,5	82,7

Обясненията за различията в стойността на нормираната бална оценка по години на изследвания период са следните:

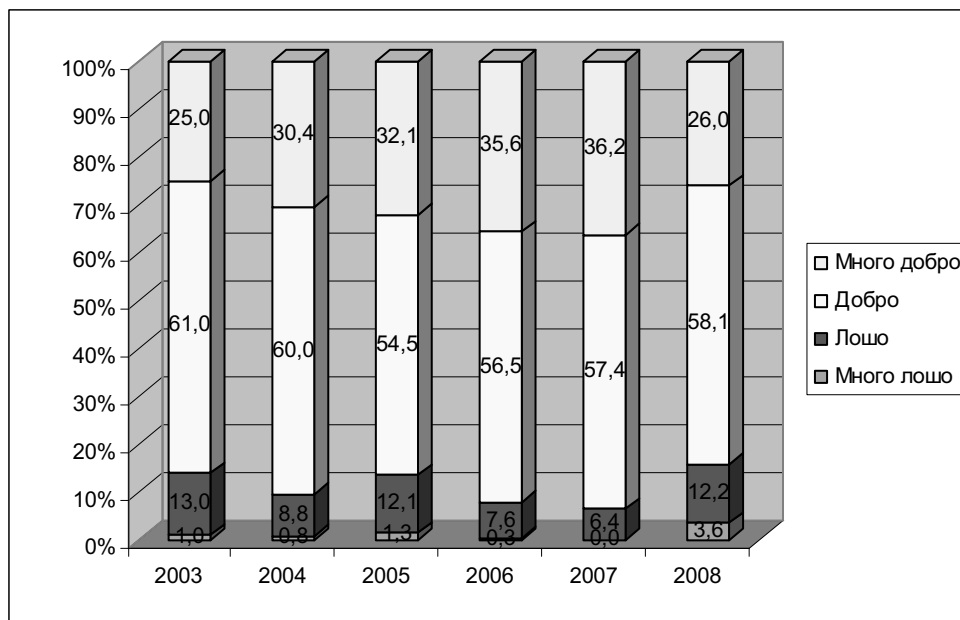
- Стойността на балната оценка през 2004 г. нараства, защото делът на позитивните оценки се увеличава спрямо предходната 2003 г. с 3,4 пункта;
- Причина за нарастването на стойността на балната оценка през 2005 г. е в увеличението на дела на много добрите оценки спрямо предходната 2004 г. с 2,7 пункта;
- Намалението на стойността на балната оценка през 2006 г. е следствие на намалението на дела на много добрите оценки спрямо предходната 2005 г. с 3,6 пункта;
- Намалението на стойността на балната оценка през 2007 г. е в резултат на намалението на дела на добрите и много добрите оценки спрямо предходната 2006 г. с 2,5 пункта;
- Причина за по-ниската стойност на балната оценка през 2008 г. е намалението на дела на добрите и много добрите оценки спрямо предходната 2007 г. с 1,2 пункта.

Както беше посочено, при този показател се наблюдава най-високият дял на оценките "много добро". Очевидно изграждането и поддържането на добра система на контрол и отчетност във фирмите е сред приоритетите на мениджърите. От друга страна, съвременните управленски и информационни технологии наистина дават възможност на управляващите фирмите да изградят с цената на неголеми разходи добра система за контрол и отчетност.

3.7. Оценки по отношение на планирането на дейностите

По отношение на планирането на дейностите, както и при предходните показатели, преобладават добрите и много добрите оценки. Относителният дял на тези позитивни оценки е най-висок през 2007 г. – 93,6 %. Най-ниската му стойност се наблюдава през 2008 г. – 84,1 %.

**Как преценявате настоящото състояние на Вашата фирма
по отношение на планирането на дейностите?**

Фиг. 7

Високите стойности на нормираната бална оценка са в резултат на високия относителен дял на позитивните оценки – добра и много добра.

Таблица 9

Нормирани бални оценки

	проценти					
Години	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>B</i>	77,5	80,0	79,4	81,9	82,5	76,6

Обясненията за различията в стойностите на нормираните бални оценки през отделните години на изследвания период са следните:

- По-високата стойност на балната оценка през 2004 г. е в резултат на нарастване дела на позитивните оценки спрямо предходната 2003 г. с 4,4 пункта;
- По-ниската стойност на балната оценка през 2005 г. се дължи на намаляване дела на позитивните оценки спрямо предходната 2004 г. с 3,8 пункта;
- По-високата стойност на балната оценка през 2006 г. е в следствие на нарастване дела на позитивните оценки спрямо предходната 2005 г. с 5,5 пункта;
- По-високата стойност на балната оценка през 2007 г. е в следствие на увеличаване на дела на позитивните оценки спрямо предходната 2006 г. с 1,5 пункта;

- По-ниската стойност на балната оценка през 2008 г. се дължи на намаляване на дела на позитивните оценки спрямо предходната 2007 г. с 9,5 пункта.

Оценките по този показател в голяма степен могат да се възприемат като резултат от осъзнаването на важността и ролята на планирането като значима функция на управлението. Подобна промяна в нагласите на вземащите решения на фирмено равнище е гаранция за успешно бъдещо развитие.

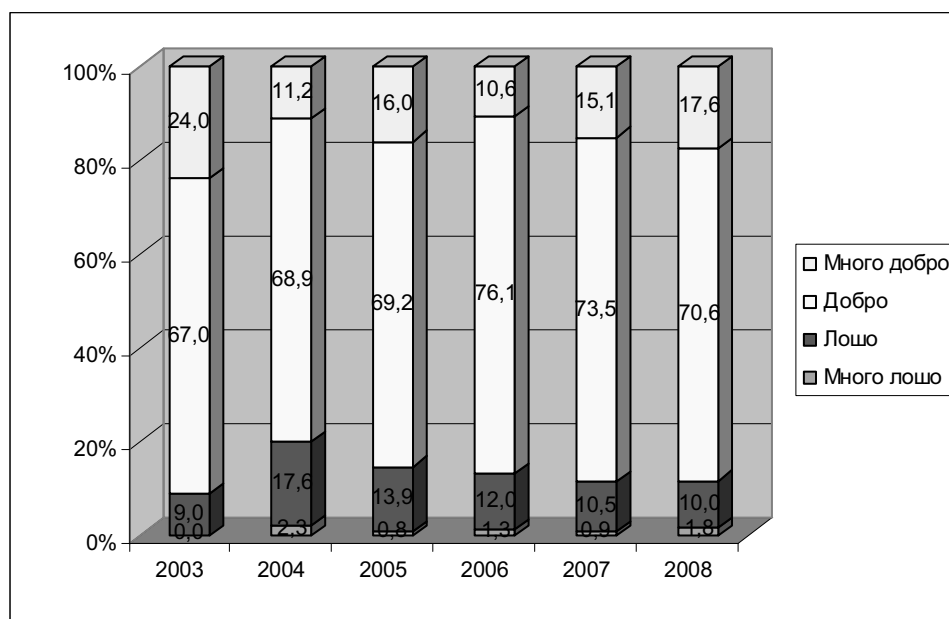
Делът на негативните оценки, който е в диапазона от 6,4 % до 15,9 %, подсказва, че все още има резерви при фирменото планиране.

3.8. Оценка по отношение на равнището на работната заплата

През анализирания период по отношение на работната заплата също преобладават позитивните оценки.

Делът на добрите и много добрите оценки е в диапазон от 80,1 % до 91,0 %.

Как преценявате настоящото състояние на Вашата фирма по отношение на работната заплата?

Фиг. 8

Нормираната бална оценка за равнището на работната заплата има високи стойности през отделните години на периода 2003 – 2008 г. Въпреки че няма съществени промени в структурата на оценките по години, то все пак са налице различия, които обуславят различията в стойността на балната оценка.

Таблица 10

Нормирани бални оценки

						проценти
Години	2003	2004	2005	2006	2007	2008
В	78,7	72,2	75,0	74,0	75,7	76,0

През 2004 г. балната оценка има по-ниска стойност, защото делът на добрите и много добрите оценки намалява спрямо 2003 г. с 10,9 пункта.

По-високата стойност на балната оценка през 2005 г. е в резултат на нарастването на дела на добрите и много добрите оценки спрямо предходната 2004 г. с 5,1 пункта.

През 2006 г. балната оценка има по-ниска стойност поради намаляването на дела на много добрата оценка спрямо предходната 2005 г. с 5,4 пункта.

През 2007 и 2008 г. стойността на балната оценка нараства, защото делът на много добрата оценка нараства съответно с 4,5 и 2,5 пункта.

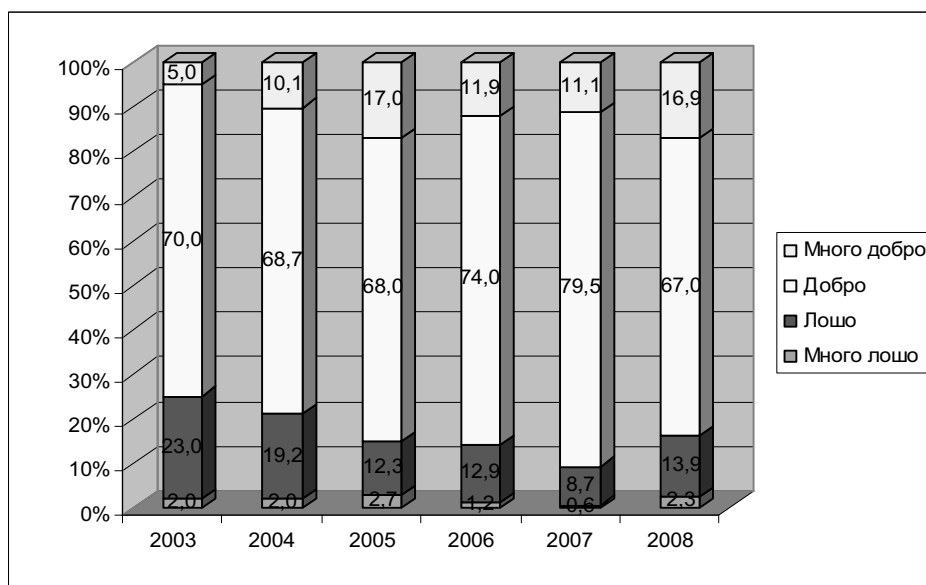
Работната заплата е доход за заетите и в същото време разход за собствениците. Обяснима е позицията, която заемат управляващите фирмени бизнес, че равнището на работната заплата в техните компании е добро или много добро. В противен случай те трябва да увеличат заплащането. Очевидно мениджърите преценяват равнището на този показател от позициите на интересите на фирмата и от някакви абстрактни представи за "добро" заплащане, по скала, чието съществуване е хипотетично.

3.9. Оценка по отношение на финансовото състояние

Структурата на оценките по отношение на финансовото състояние на фирмите е близка до структурата на оценките при производствените разходи. Тя се различава от структурата на оценките при другите показатели. В сравнение с тях в конкретната ситуация се наблюдава по-висок дял на оценката "лошо", за сметка на дела на оценката "много добро".

В структурата на оценките за финансовото състояние по отделни години на наблюдавания период няма съществени промени.

**Как преценявате настоящото състояние на Вашата фирма
по отношение на финансовото състояние?**

Фиг. 9

По-ниските стойности на нормираната бална оценка за финансовото състояние се дължат на по-ниския относителен дял на позитивните оценки.

Таблица 11

Нормирани бални оценки

						проценти
Години	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>B</i>	69,5	71,7	74,8	74,1	75,2	74,7

Основните причини за различията в стойностите на балната оценка са:

- Стойността на балната оценка през 2004 г. нараства в резултат на увеличение на дела на оценката "много добро" с 5,1 пункта спрямо предходната 2003 г., за сметка на намаление на дела на оценката "лошо" с 3,8 пункта и дела на оценката "добро" с 1,3 пункта;
- Стойността на балната оценка през следващата 2005 г. отново нараства. То е в резултат на увеличение на дела на оценката "много добро" с 6,9 пункта спрямо предходната 2004 г., за сметка на намаление на дела на оценката "лошо" с 6,9 пункта;
- През 2006 г. се наблюдава незначително снижение на балната оценка. То е преди всичко вследствие на намалението на дела на оценката "много добро" с 5,1 пункта и увеличение на оценката "добро" с 6,0 пункта;

- През 2007 г. стойността на балната оценка нараства в резултат – преди всичко, на увеличение на оценката "добро" с 5,5 пункта за сметка на намаление дела на оценката "лошо" с 4,2 пункта;

- Стойността на балната оценка през последната 2008 г. бележи снижение, което е за сметка на увеличение дела на негативните оценки с 6,9 пункта вследствие на намалението на дела на позитивните оценки.

Финансовите резултати на фирмите не зависят само от условията, създадени вътре в тях. Те са следствие и на влиянието на множество външни фактори, върху които управляващите фирмите не могат да въздействат. При това положение може да се допусне, че по -ниските стойности при този показател са в резултат на отчитане влиянието на тези външни, неуправляеми на фирмено равнище фактори.

3.10. Обобщена нормирана бална оценка за конкурентоспособността

Обобщената нормирана бална оценка за конкурентоспособността на равнище фирма се изчислява чрез аритметично осредняване от нормираните бални оценки за конкурентоспособността на продуктите, технологичното и производственото оборудване, организационната структура, качеството на работната сила, равнището на производствените разходи, контрола и отчетността, планирането на дейностите, работната заплата и финансовото състояние на фирмата – по формула 2.

Таблица 12

Обобщени нормирани бални оценки по години на периода 2003 – 2008 г.

проценти

Показатели	Нормирани бални оценки					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Конкурентоспособност на продуктите	81,7	82,3	84,5	82,3	84,9	83,4
Производствено и технологично оборудване	76,5	78,1	80,3	81,1	79,7	80,5
Организационна структура	79,0	78,9	80,6	81,1	81,8	76,4
Качество на работната сила	78,8	77,6	78,1	76,7	75,5	77,8
Равнище на производствените разходи	68,5	71,4	70,4	69,7	71,6	70,8
Контрол и отчетност	82,5	83,3	83,7	83,6	83,5	82,7
Планиране на дейностите	77,5	80,0	79,4	81,9	82,5	76,6
Работна заплата	78,7	72,2	75,0	74,0	75,7	76,0
Финансово състояние	69,5	71,7	74,8	74,1	75,2	74,7
Обобщена бална оценка за конкурентоспособността на фирмите	77,0	77,3	78,5	78,3	78,9	77,7

Както вече стана ясно при равнището на производствените разходи и финансовото състояние, структурата на оценките се различава от тази при другите показатели. В резултат на това нормираните бални оценки при тези два показателя имат по-ниска стойност от нормираните бални оценки при другите седем показателя. По-

ниските стойности при тези два показателя водят до по-ниски стойности на обобщената нормирана бална оценка за конкурентоспособността на фирмите.

Логично възниква въпросът има ли основание да се съмняваме в коректността на някои от тези бални оценки?

Разсъждавайки върху високите стойности на балните оценки за технологичното и производственото оборудване, качеството на работната сила, организационната структура на фирмата, конкурентоспособността на продуктите на фирмата, възниква въпросът за базата, спрямо която са формулирани оценките, които са в основата на пресмятането на нормираните бални оценки. Съмнения за тяхната коректност се прокрадват веднага, след като си припомним, че на въпроса за износа около половината от анкетираните фирми отговарят, че не се отнася за тях, т.е. те не произвеждат продукция за износ. При това положение те се съизмерват спрямо вътрешния пазар.

Въпреки казаното по-горе, ако все пак приемем, че оценките при другите седем показателя са коректни, то защо при равнището на производствените разходи и финансовото състояние делът на негативните оценки (лошо и много лошо) се увеличава за сметка на намаляване на дела на позитивните оценки (добро и много добро). Неадекватни ли са оценките при тези два показателя? Едно възможно обяснение е, че състоянието на фирмите по отношение на производствените разходи и финансите е перфектно, но просто мениджърите не са в състояние да го оценят, или пък са прекалено взискателни към финансовите параметри, за да ги приемат за достатъчно добри. Това е благоприятният случай, в който реалността е по-добра, отколкото мениджърите са в състояние да я оценят и няма място за безпокойство, защото българските мениджъри имат завишени изисквания към управляваните от тях фирми. Друго възможно обяснение е, че проблемите по отношение на производствените разходи и финансите са в резултат на непремерени действия на управляващите фирмите. Това обяснение стоварва вината за недостатъчно добрите резултати върху самите управляващи на фирмите. По всяка вероятност много малко мениджъри биха се съгласили с такова обяснение, което противоречи на оценките, които те вече са дали. Възможно обяснение може да се търси и в неблагоприятно влияние на външната за фирмите среда. В този случай тежестта на проблемите се пренася извън самите фирми и недостатъчно благоприятните резултати в областта на финансовото състояние на фирмите се обясняват с независещи от мениджърите фактори. Като се има предвид склонността на хората да обясняват неблагоприятните резултати като независещи от тях, а благоприятните – като следствие от техните лични качества и заслуги, можем да очакваме, че болшинството мениджъри биха обяснили именно с това констатираното изместване в оценките.

Но ако в действителност обяснението е извън фирмите, то това е сигнал за определящите макроикономическата политика, че техни действия се отразяват негативно на резултатите на фирмите в страната.

4. ХАРАКТЕРИЗИРАНЕ НА КОНКУРЕНТОСОПОСОБНОСТТА НА НАЦИОНАЛНО РАВНИЩЕ

"Концепцията за националната конкурентоспособност по-скоро създава усещането за едно гъвкаво тяло, което може да придобие желаната от съответния автор форма. За едни то се свежда до високи продажби на международните пазари, за други – до обема на привлечените от чужбина инвестиции, за трети до високите доходи, за четвърти до производителността. Не липсват и сложни модели, в които се преплитат всички споменати дотук измерения" [4, с. 9]. На основата на изложените различни авторски виждания за обхвата на системата от показатели за характеризиране на конкурентоспособността [4, с. 24] и конкретните резултати от анкетното проучване, използвано като информационен източник, се прави опит за формиране на обобщена нормирана бална оценка, на основата на оценките на анкетирания мениджъри за:

- Конкуренцията на пазара;
- Възможностите за износ;
- Данъчната тежест;
- Възможностите за привличане на финансов ресурс;
- Качеството на работната сила в националната икономика.

4.1. Оценка за конкурентоспособността през периода 2003 – 2008 г.

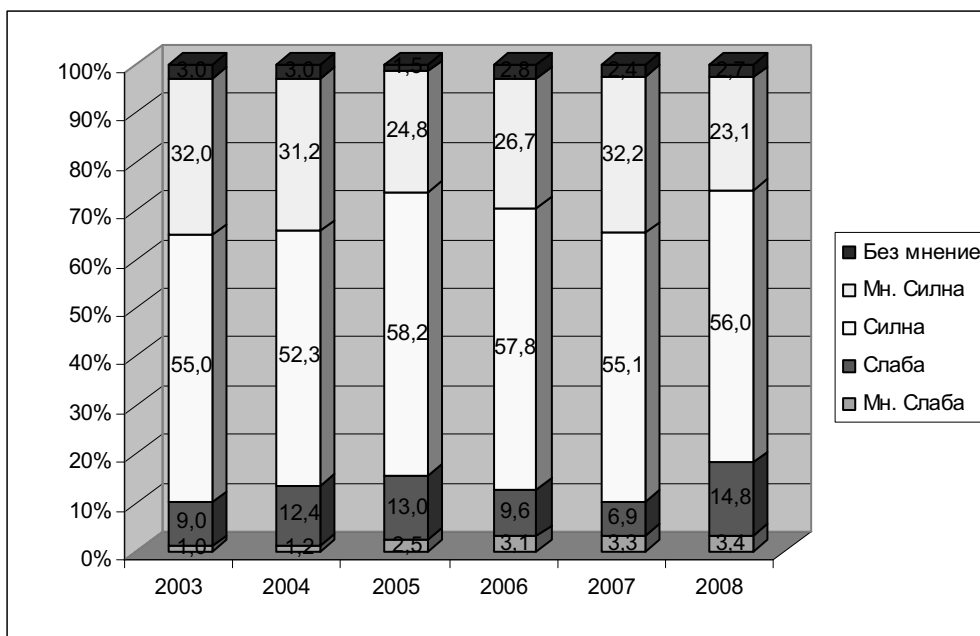
4.1.1. Оценки за конкуренцията на пазара

Делът на фирмите, които оценяват конкуренцията на пазарите, на които работят, като силна и много силна от 82,0 % през 2003 г. намалява на 79,1 % през 2008 г. В същото време делът на фирмите, които оценяват конкуренцията като слаба и много слаба, от 10,0 % през 2003 г. нараства на 18,2 % през 2008 г.

Въпреки, че промените в структурата на оценките не са съществени, обезпокоителни са два факта:

- Първо, оценките се отнасят за конкуренцията на вътрешния пазар, защото около 50-60 % от анкетирания отговарят на следващия въпрос, че те нямат износ на продукция;
- Второ, за нормираните бални оценки е характерна тенденция на намаление.

Как преценяват конкуренцията на пазара?

Фиг. 10

Таблица 13

Нормирани бални оценки

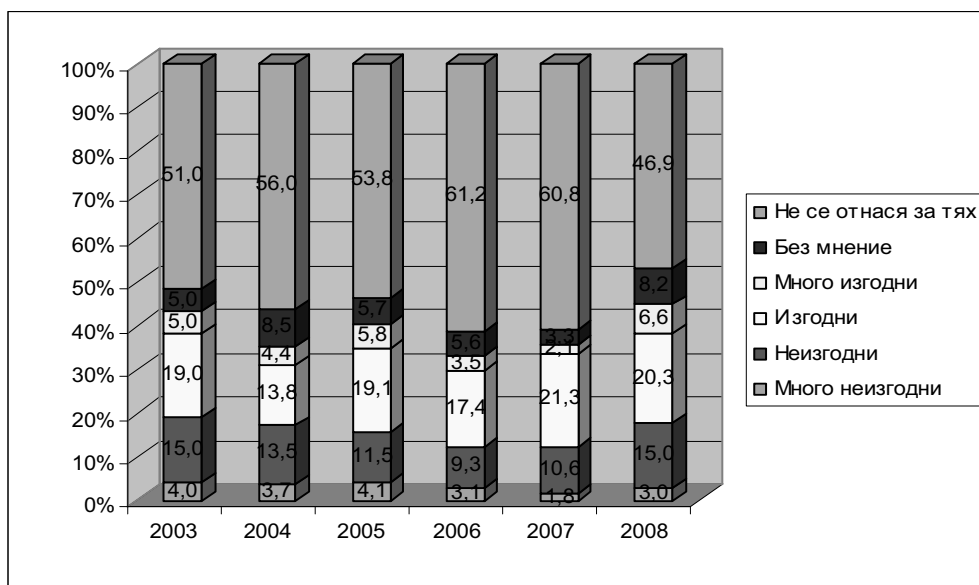
Година	2003	2004	2005	2006	2007	2008
В	78,0	76,9	75,6	75,6	77,8	73,3

проценти

Подобни оценки в условията на силна и все по-нарастваща конкуренция будят недоумение. Тенденцията в това отношение е еднозначно определена в посока към усиляваща се конкуренция. Ако обаче това са реални оценки на български фирми за българския пазар, то следват основателни притеснения за оцеляването на тези фирми в условията на европейското икономическо пространство и световната тенденция на свиване на пазарите. Ще могат ли българските фирми по отделно и икономиката в цялост да разкрият и развият необходимите в тази ситуация конкурентни предимства?

4.1.2. Оценки на възможностите за износ

Как преценявате възможностите за износ на продуктите,
които произвежда Вашата фирма?

Фиг. 11

С изключение на 2008 г., през останалите години на изследвания период преобладава дялът на фирмите, които са отговорили на поставения въпрос, че това не се отнася за тях. Този факт би следвало да се тълкува, че те не произвеждат продукция за износ.

От 51,0 % през 2003 г. дялът на тези фирми през 2008 г. намалява на 46,9 %, т.е. с 4,1 пункта. Ако се приеме, че това намаление е в резултат на увеличение на дела на фирмите, които работят за износ, то този факт следва да се оцени положително. В същото време обаче през 2008 г. спрямо 2003 г. се увеличава дялът на фирмите без мнение от 5,0 % на 8,2 %, т.е. с 3,2 пункта. Логично е да се допусне, че те нямат мнение за конюнктурата на международните пазари, защото не работят за тези пазари. При това положение може да се направи предположението, че дялът на фирмите, които не произвеждат стоки за износ, от 56,0 % през 2003 г. намалява на 55,1 % през 2008 г., т.е. с 0,9 пункта.

През 2003 г. като изгодни и много изгодни преценяват възможностите за износ 24 % от изследваните фирми. През 2008 г. техният дял е 26,9 %, т.е. налице е нарастване с 2,9 пункта. Най-вероятно това са и фирмите, които ще запазят своето присъствие на външните пазари.

През изследвания период дялът на фирмите, които оценяват възможностите за износ като неизгодни, варира от 9,3 % до 15,0 %. Най-високите стойности са в на-

чалото и края на периода – 15,0 %. В навечерието на присъединяването на България към Европейското икономическо пространство – 2006 г., техният дял е 9,3 %, а през 2008 г. – 15,0 %. Този факт може да бъде индикация за трудната адаптация на българските фирми на международните пазари. В същото време делът на фирмите, които оценяват възможностите за износ като много неизгодни, варира от 1,8 % до 4,1 %. Положителен факт е, че този дял от 4,0 % през 2003 г. намалява на 3,0 % през 2008 г. Много вероятно е тези две групи фирми да напуснат външните пазари.

Таблица 14

Нормирани бални оценки

Години	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>B</i>	27,7	22,4	26,9	22,0	23,8	30,1

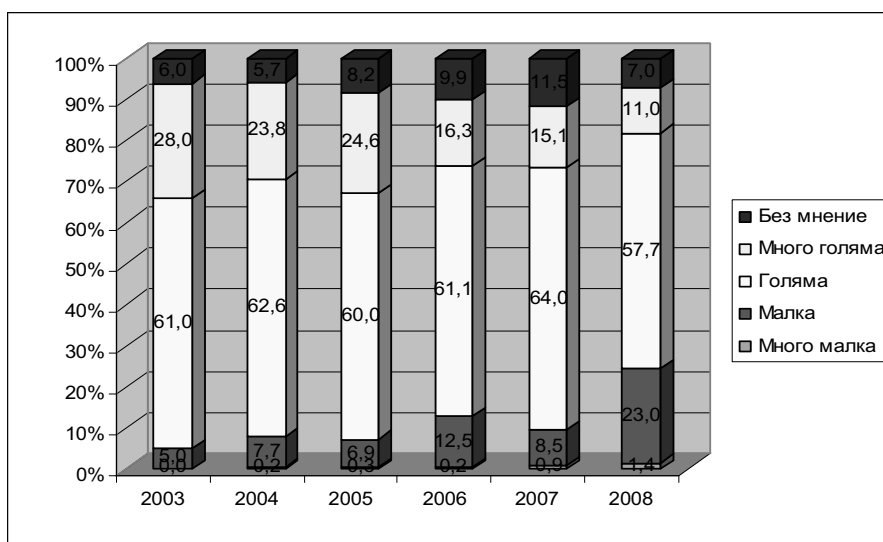
проценти

4.1.3. Оценка на данъчната тежест

При оценката на данъчната тежест за фирмите преобладава мнението, че тя е голяма.

Делът на фирмите, които са посочили, че данъчната тежест е голяма, има сравнително стабилна и висока стойност през целия разглеждан период, която от 61,0 % през 2003 г. достига 64,0 % през 2007 г. и намалява на 57,7 % през 2008 г. По съществени са обаче промените в дела на фирмите с оценки малка, и много голяма данъчна тежест. Делът на фирмите с оценки, че данъчната тежест е малка от 5,0 % през 2003 г. нараства на 23,0 % през 2008 г. за сметка на намаление на дела на фирмите с оценка много голяма данъчна тежест – от 28,0 % през 2003 г. на 11,0 % през 2008 г.

Как преценявате данъчната тежест на фирмите?

Фиг. 12

При сравнително ниските ставки на преките данъци в България високият дял на фирмите, оценили данъчната тежест като голяма, буди учудване. Обяснението може да се търси във високата, според бизнеса, ставка на данък добавена стойност и инерцията относно негативното отношение към данъчната система.

Структурните промени в оценките са най-големи през 2008 г. Те са преди всичко в посока на увеличаване на дела на фирмите, оценили данъчната тежест като малка, за сметка на намаляване дела на фирмите, които пък са оценили данъчната тежест като много голяма. В резултат на тези промени нормираната бална оценка за данъчната тежест има най-ниска стойност през 2008 г.

Таблица 15

Нормирани бални оценки

						проценти
Години	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>В</i>	76,2	74,6	73,1	68,4	67,6	66,1

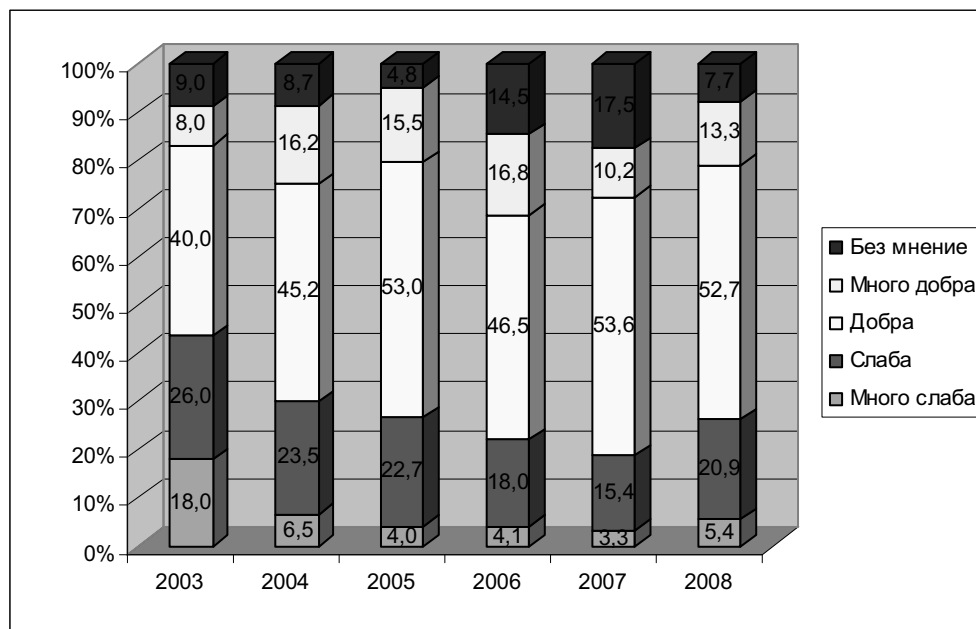
4.1.4. Оценка на възможностите за привличане на финансов ресурс

Разглежданият период се характеризира с трайна тенденция на подобряване на възможностите за вземане на кредити.

От началото на периода (2003 г.) до 2007 г. се наблюдава трайна тенденция на намаляване дела на слабите и много слабите оценки и нарастване на дела на добрите и много добрите оценки. През 2007 спрямо 2003 г.:

- Делът на слабите оценки намалява от 26,0 % на 15,4 %, т.е. с 10,6 пункта;
- Делът на много слабите оценки намалява от 18,0 % на 3,3 %, т.е. с 14,7 пункта;
- Делът на добрите оценки се увеличава от 40,0 % на 53,6 %, т.е. нараства с 12,6 пункта;
- Делът на много добрите оценки се увеличава от 8,0 % на 10,2 %, т.е. нараства с 2,2 пункта.

Как преценявате възможността за вземане на кредити?

Фиг. 13

През 2008 г. спрямо предходната 2007 г. делът на слабите и много слабите оценки нараства със 7,6 пункта. Този факт може да се тълкува като промяна в посока на ограничаване на възможностите за вземане на кредит през 2008 г., която е свързана с промяната в кредитната политика в страната, в резултат на разразилата се икономическа криза.

Таблица 16

Нормирани бални оценки

Година	проценти					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>B</i>	55,5	63,5	67,6	61,7	58,9	64,6

Високият дял на позитивните оценки обуславя и сравнително високи стойности на нормираните бални оценки. Тези факти красноречиво говорят за подобро партньорство между банковите институции и реалния сектор. В основата на последното са:

- Функционирането в икономиката на фирми с позитивна стопанска история, склонни да използват при осъществяването на своята дейност привлечен финансов ресурс;

- Навлизането на чуждестранни банкови институции с опит в сътрудничеството между банковия и реалния сектор;
- Силната конкуренция между банкните институции по отношение на печелившо банкиране, на основата на привличане на депозити от гражданите, търговия с краткосрочни инструменти и продажба на паричен ресурс;
- Либерализирането на банковото законодателство и премахването на редица ограничения при отпускането на кредити;
- Придобиването от фирмите в реалния сектор на необходимите умения за кандидатстване и използване на привлечени средства.

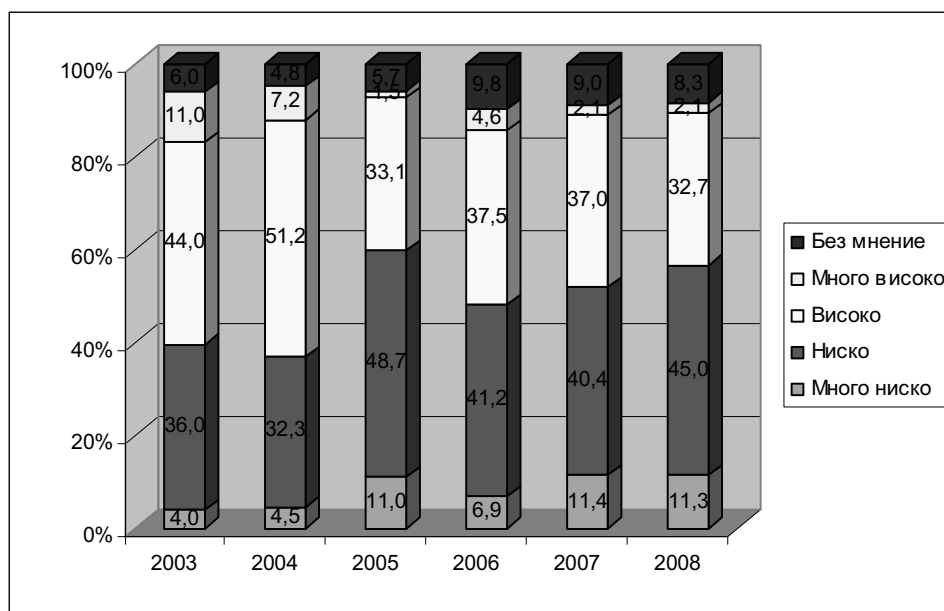
4.1.5. Оценка за качеството на работната сила в националната икономика

Констатациите на управляващите фирмени бизнес по този показател са с най-сериозни изменения за последните години. Оценките са, че фирмите все по-трудно намират работна сила с необходимото качество.

Според анкетираните е налице трайна тенденция на намаляване дела на работната сила с високо и много високо качество и увеличаване на дела с ниско и много ниско качество. През 2008 г. спрямо 2003 г.:

- Делът на оценките за много ниско качество се увеличава със 7,3 пункта;
- Делът на оценките за ниско качество се увеличава с 9,0 пункта;
- Делът на оценките за високо качество намалява с 11,3 пункта;
- Делът на оценките за много високо качество намалява с 8,9 пункта;

Как преценяват качеството на работната сила?

Фиг. 14

Най-големите промени в структурата на оценките за качеството на работната сила има през 2005 г. спрямо 2004 г. Те са в намаляване на дела на високите и много високите оценки и увеличаване на дела на ниските и много ниските оценки. В резултат на тези промени е и най-големият спад в нормираната бална оценка за 2005 г. спрямо 2004 г.

Таблица 17

Нормирани бални оценки

						проценти
Години	2003	2004	2005	2006	2007	2008
<i>B</i>	63,0	62,9	53,4	55,1	52,9	52,0

Коментарите и изводите по отношение на качеството на работната сила не бива да са еднопосочни. Възможно е пазарът на труда да не предлага работна сила с необходимите качествени характеристики, т.е. тя да не отговаря на изискванията на бизнеса. Възможно е да има известно отстъпление в технологичното ниво на нашата икономика. Може да е налице връщане към производства и дейности, за които са характерни рутинни операции, които не изискват висока квалификация на работната сила. Възможно е да е нарушена връзката между образователните институции и бизнеса, и образователните институции да не могат да подготвят работна сила с необходимите качества. Възможно е и българският бизнес да не може да осъществи необходимия подбор на персонала.

4.1.6. Обобщена нормирана бална оценка

Обобщената нормирана бална оценка за конкурентоспособността на национално равнище се пресмята на основата на аритметично осредняване на нормираните бални оценки за отделните елементи на конкурентоспособността. По-високата оценка на определени елементи на конкурентоспособността изразява по-благоприятни условия. Затова в процеса на формиране равнището на националната конкурентоспособност последните се класифицират като стимулатори за нейното развитие. В същото време по-ниската стойност на други елементи изразява по-благоприятни условия. Затова пък последните се класифицират като дестимулатори по отношение на формирането на националната конкурентоспособност.

В процеса на осредняването участват реалните оценки за елементите-стимулатори (B_j) и разликата от единица на оценките за елементите-дестимулатори ($1 - B_j$). В случая в ролята на:

- елементи-стимулатори са търсенето на пазара, цените на пазара, възможностите за износ, възможностите за кредити и качеството на работната сила;
- елемент-дестимулатор е данъчната тежест.

Таблица 18

Обобщени нормирани бални оценки по години на периода 2003 – 2008 г.

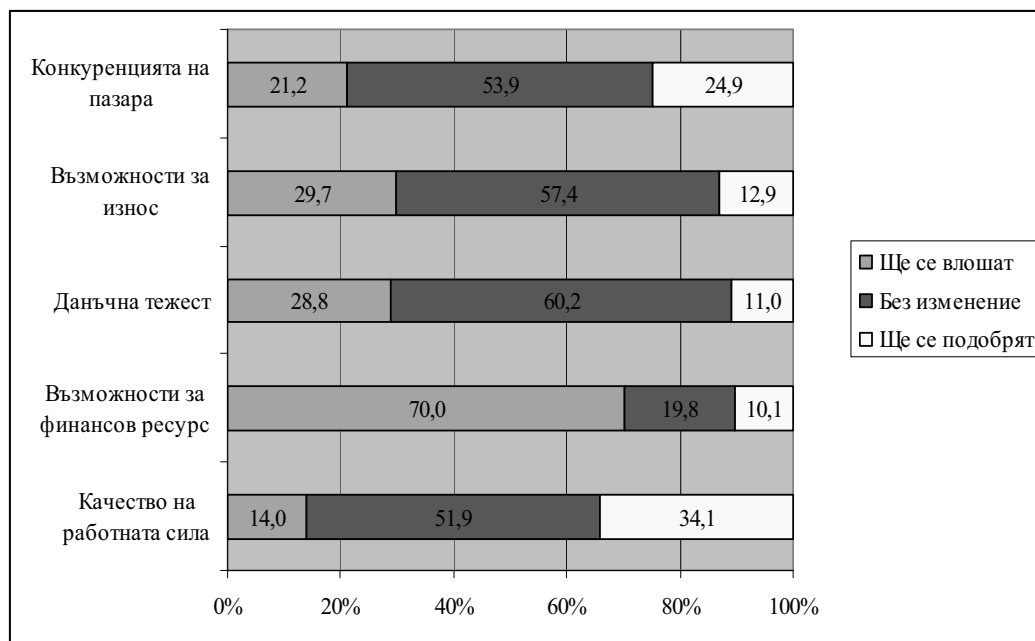
проценти

Показател	Нормирани бални оценки по години					
	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Конкуренция на пазара	78,0	76,9	75,6	75,6	77,8	73,3
Възможности за износ	27,7	22,4	26,9	22,0	23,8	30,1
Данъчна тежест	76,2	74,6	73,1	68,4	67,6	66,1
Възможност за кредити	55,5	63,5	67,6	61,7	58,9	64,6
Работна сила	63,0	62,9	53,4	55,1	52,9	52,0
Обобщена	49,6	50,2	50,1	49,2	49,2	50,8

4.2. Оценка за очакванията по отношение на конкурентоспособността през 2009 г.

Оценките на мениджърите за очакванията през 2009 г. по определени елементи на конкурентоспособността се влошават, в сравнение с предходните години.

Най- голямо влошаване се очаква по отношение на възможностите за привличане на финансов ресурс. На следващо място е ограничаването на възможностите за износ.

Фиг. 15

Нормираните бални оценки за отделните елементи, изчислени на основата на очакванията за 2009 г., са представени в таблица 19.

Таблица 19

Показател	Нормирана бална оценка %
Конкуренцията на пазара	67,9
Възможности за износ	61,1
Данъчна тежест	60,7
Възможности за кредити	46,6
Качество на работната сила	73,4

В сравнение с предходните години нормираните бални оценки за очакванията имат:

- по-ниска стойност за конкуренцията на пазара, данъчната тежест и възможностите за кредити;

- по-висока стойност за възможностите за износ и качеството на работната сила.

Обобщената нормирана бална оценка за очакванията по отношение на националната конкурентоспособност се изчислява на основата на нормираните бални оценки за очакванията за 2009 г., по отделните елементи, представени в таблица 19. Нейната стойност възлиза на 57,6 %, което означава, че очакванията на бизнеса са за по-силна конкуренция през 2009 г., защото спрямо предходната 2008 г. стойността на обобщената нормирана бална оценка нараства с 6,8 пункта.

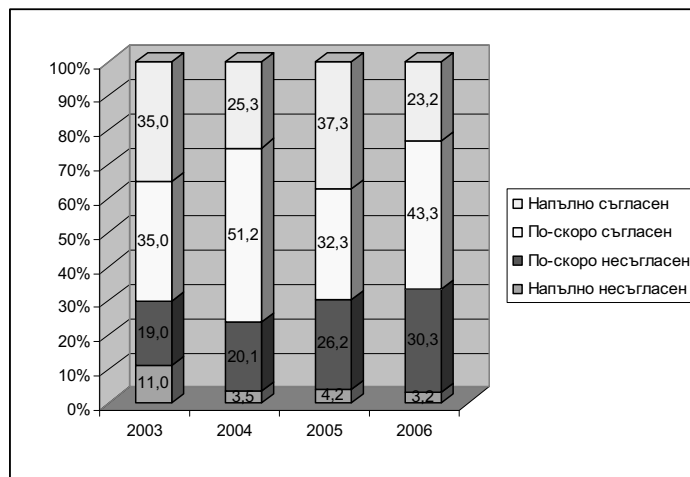
5. ОЦЕНКИ ЗА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА БЪЛГАРСКИЯ БИЗНЕС В КОНТЕКСТА НА ПРИСЪЕДИНЯВАНЕТО НА БЪЛГАРИЯ КЪМ ЕС

Трайното позициониране на българските фирми в европейското икономическо пространство е непосредствено свързано с постигането на определено конкурентно предимство.

5.1. Оценки за конкурентоспособността на българския бизнес спрямо европейския

Делът на мениджърите, които очакват българският бизнес да се окаже неконкурентоспособен по отношение на европейския, е най-голям през изследвания период 2003 – 2006 г. (фиг. 16). Това са мениджърите, отговорили на въпроса, че по-скоро са съгласни и напълно са съгласни. Техният дял е най-висок през 2004 г. – 76,5 %. През последните две години преди приемането на страната в ЕС той намалява съответно с 6,9 пункта през 2005 г. и с 3,1 пункта през 2006 г.

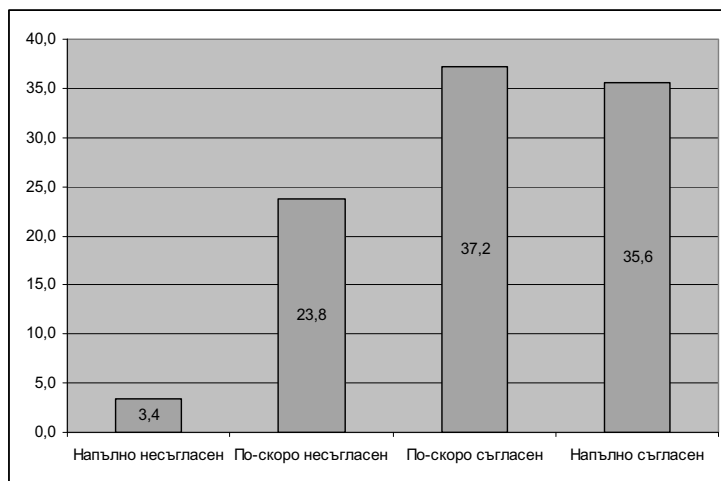
Доколко сте съгласен, че с присъединяването на България към Европейския съюз българският бизнес ще се окаже неконкурентоспособен спрямо европейския?

Фиг. 16

След приемането на страната в ЕС българските бизнесмени получават възможност за още по-реално оценяване на конкурентоспособността на българските фирми. През 2008 г. делът на мениджърите, отговорили с по-скоро съгласен и напълно съгласен, че българският бизнес е неконкурентоспособен, възлиза на 72,8 % . Това означава нарастване на тези оценки спрямо 2006 г. с 6,3 пункта.

Българският бизнес се оказва неконкурентоспособен спрямо европейския¹

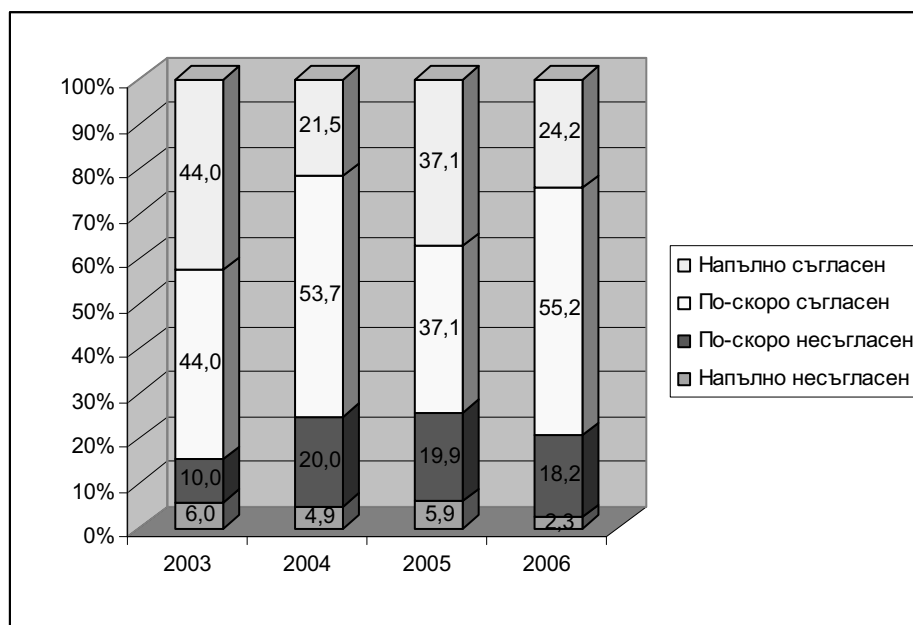
Фиг. 17

¹ Въпросът е включен в анкетната карта през 2008 г.

5.2. Оценки за присъединяването на България към ЕС като стимул за конкурентоспособността на българския бизнес

Логично е след присъединяването към европейското икономическо пространство българските фирми да виждат своето оцеляване в своевременната адаптация към него. Затова при отговорите на следващия въпрос чувствително преобладава делът на мениджърите, които считат, че присъединяването към ЕС ще стимулира конкурентоспособността на българския бизнес. Това са мениджърите, отговорили на въпроса, че по-скоро са съгласни и напълно са съгласни, че присъединяването ще стимулира конкурентоспособността. Техният дял е най-висок през 2003 г. – 88,0 %. Впоследствие той намалява през 2004 г. с 12,8 пункта и през 2005 с 1,0 пункт. През последната година преди приемането на страната в ЕС той нараства с 5,2 пункта.

Доколко сте съгласен, че присъединяването на България към Европейския съюз ще стимулира конкурентоспособността на българския бизнес?

Фиг. 18

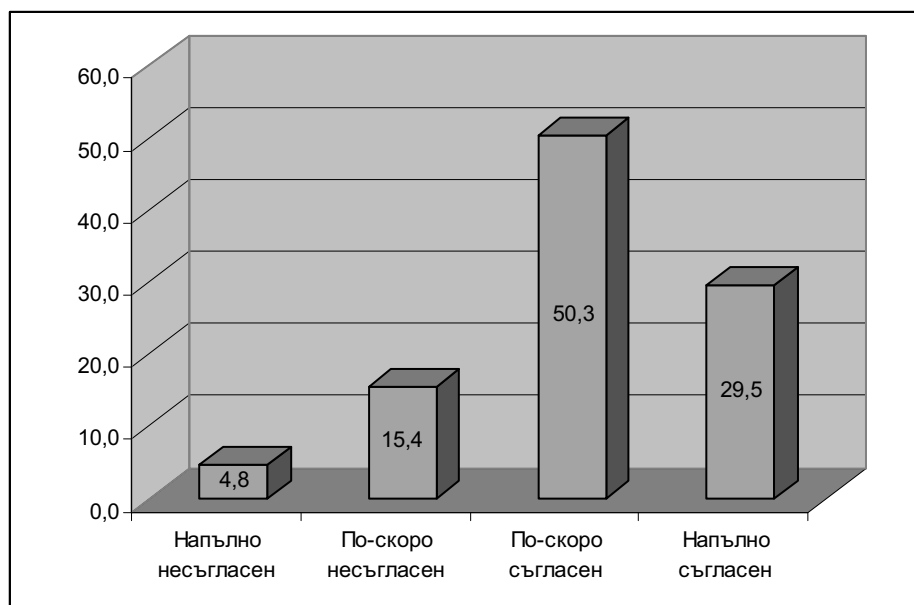
Налице са съществени промени в структурата на отговорите през всяка една година на периода 2003 – 2006 г.:

- През 2004 г. те се изразяват в увеличаване на дела на оценката "по-скоро несъгласен" с 10 пункта и дела на оценката "по-скоро съгласен" с 9,7 пункта, за сметка на намаляване на дела на оценката "напълно съгласен" с 22,5 пункта и дела на оценката "напълно несъгласен" с 1,1 пункта;

- През 2005 г. те се изразяват в увеличаване на дела на оценката "напълно несъгласен" с 1,0 пункт и дела на оценката "напълно съгласен" с 15,6 пункта, за сметка на намаляване на дела на оценката "по-скоро съгласен" с 16,6 пункта;
- През 2006 г. те се изразяват в увеличаване на дела на оценката "по-скоро съгласен" с 18,1 пункта, за сметка на намаляване на дела на оценката "напълно съгласен" с 12,9 пункта, дела на оценката "по-скоро несъгласен" с 1,7 пункта и дела на оценката "напълно несъгласен" с 3,6 пункта.

Оценките на българските мениджъри от анкетата през 2008 г. за отражението на присъединяването към ЕС като стимул за конкурентоспособността на българския бизнес не се различават съществено от тези през 2006 г. Промените се изразяват в нарастване на дела на позитивните оценки през 2008 г. спрямо 2006 г. с 0,4 пункта, за сметка на намаляване на дела на негативните оценки с 0,4 пункта.

Присъединяването стимулира конкурентоспособността на българския бизнес¹

Фиг. 19

5.3. Оценки за причините за по-ниската конкурентоспособност на българския бизнес

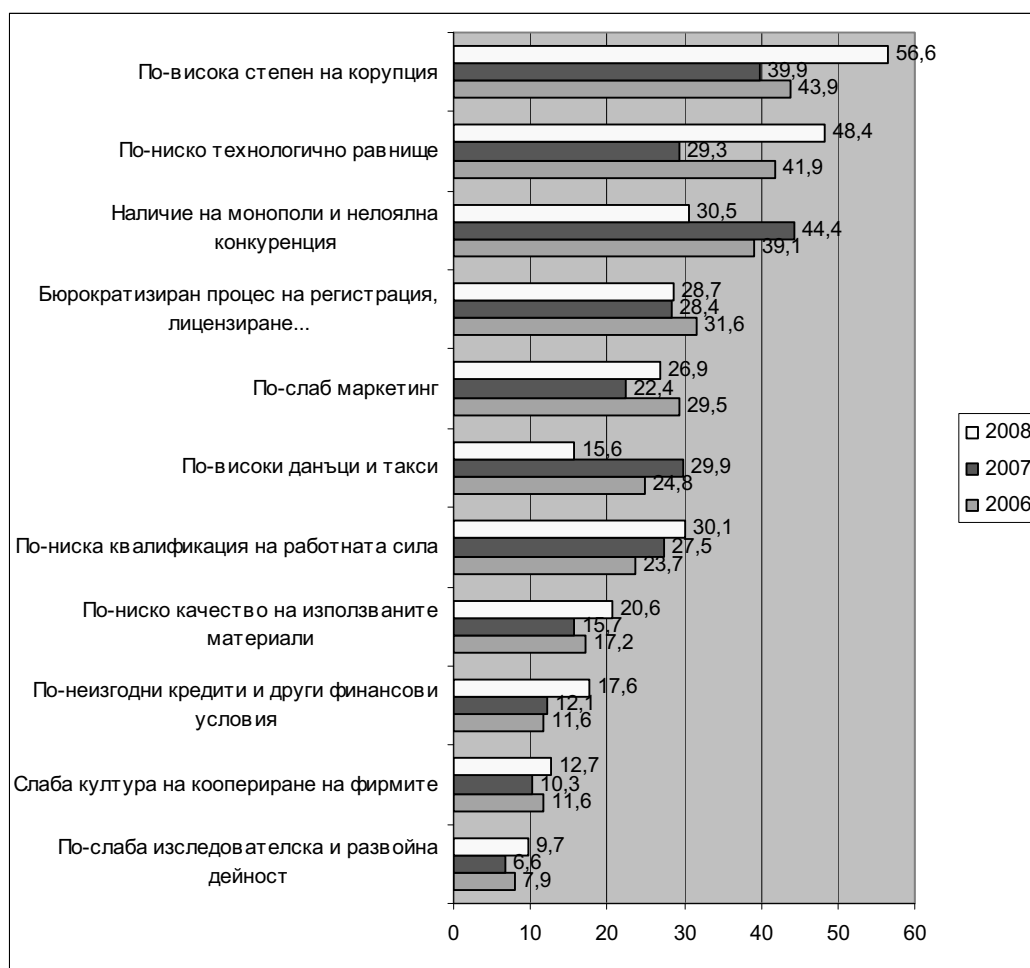
До каква степен можем да очакваме да се реализират позитивните нагласи за развитие на конкурентното предимство на българските фирми?

Успешното участие в този процес изисква развитието да се осъществява в съответствие със съвременните тенденции. Както посочва Гари Хеймъл "конкуренцията

¹ Въпросът е включен в анкетната карта през 2008 г.

днес не е просто един продукт срещу друг, а един бизнес модел срещу друг. Бизнес моделите остаряват с все по-нарастващо темпо" [11, с. 79]. В този смисъл като обезпокоителен факт могат да се посочат някои от отговорите на въпроса за причините за по-ниската конкурентоспособност на българския бизнес спрямо европейския.

Според Вас кои 2-3 причини са най-съществени за по-ниската конкурентоспособност на българския бизнес спрямо европейския?

Фиг. 20

Преди всичко това са отговорите за наличие на монополи и нелоялна конкуренция, както и слабата култура на коопериране на българските фирми.

Защо се акцентира на цитираните причини?

Защото те определено могат да се посочат като пречка за реализацията на клъстерния подход за повишаване на конкурентоспособността на българските фирми.

В какво се изразява този подход и защо тези причини са пречка за неговата реализация?

Същността на този подход и неговите предимства са разгледани в специализираната литература. "В "Конкурентното предимство на нациите" въведох понятието клъстери, или групи от взаимосвързани фирми, доставчици, свързани производства и специализирани институции в определени области, които присъстват в дадени райони" [10, с. XII].

В съвременните условия интересът към клъстерния подход като нов управленски модел за повишаване на конкурентоспособността непрекъснато нараства. Наличието на монополи, нелоялна конкуренция и слабата култура на коопериране на фирмите в България са пречка за създаване на географски вериги от предприятия, които да черпят своя потенциал от близостта си, от ресурсите на областта, от традициите и специализираната работна ръка. Всичко това затруднява повишаването на конкурентоспособността на българските фирми на основата на клъстерния подход и поставя под съмнение възможностите за ефективното им включване в конкурентната борба в европейското икономическо пространство.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

С използването на предложената нормирана бална оценка се създават условия за количественото характеризирание на състоянието и динамиката както на конкурентоспособността, така и на отделните ѝ съществени страни.

Верификацията на предложения подход на основата на данни от конкретно емпирично изследване осигурява оценки за конкурентоспособността на българската икономика през периода 2003 – 2008 г. Различията в оценките за конкурентоспособността по години на изследвания период не са съществени. За обобщената нормирана бална оценка:

- за конкурентоспособността на фирмено равнище те са в диапазона от 77,0 % до 78,9 %, т.е. в рамките на 1,9 пункта;
- за конкурентоспособността на национално равнище те са в диапазона от 49,2 % до 50,8 %, т.е. в рамките на 1,6 пункта.

Съществени са разликите между оценките за конкурентоспособността на фирмено равнище и конкурентоспособността на национално равнище. Ако използваме скалата в таблица № 2, то конкурентоспособността на българските фирми е висока, а конкурентоспособността на националната икономика е умерена. Причините за тези различия може да се търсят в следните аспекти:

- Пропуски в обхвата на системата от показатели за характеризирание на двете равнища на конкурентоспособността;
- Изместване на оценките, породено от склонността на хората да обясняват неблагоприятните резултати като независещи от тях, а благоприятните – като резултат от личните им действия;
- Съизмерване спрямо вътрешния пазар при формулиране на оценките за конкурентоспособността на фирмено равнище.

Констатациите по отношение на оценките за конкурентоспособността и хипотезите за тяхната факторна обусловеност предполагат, при провеждането на подобни проучвания, изследователите да полагат максимални усилия за подбор на адекватна система от въпроси и създаване на условия за коректни оценки от страна на анкетиранияте, съобразени с присъединяването на страната ни към европейското икономическо пространство и особеностите на конкурентната борба в икономиката на познанието.

Литература:

1. Варамезов, Л. и И. Пантелеева, Конкурентоспособност на маслодобивните предприятия, сп. "Ик. алтернативи, 5/2006.
2. Велев, М., Оценка и анализ на фирмената конкурентоспособност, С., 2004.
3. Доклад за глобалната конкурентоспособност 2009-2010 г., www.mee.government.bg/ind/konkurent.html
4. Захариева, Г., Измерване на националната конкурентоспособност, СА, Свищов, 2007.
5. Иновациите, европейски, национални и регионални политики, Фондация "Приложни изследвания и комуникации", С. 2008.
6. Ключови показатели, www.nsi.bg
7. Мишев, Г., Квантификация на многомерни признаци, Научни трудове на УНСС, 3/1992.
8. Отчет за изпълнение на утвърдените политики и програми на МТСП за 2008 г.
9. Оценка на конкурентоспособността на българската икономика – социологическо проучване, www.mee.government.bg/ind/konkurent.html
10. Портър, М., Конкурентното предимство на нациите, С. 2004.
11. Хеймъл, Г., Пресъздаване на основата на конкуренцията. Преосмисляне на бъдещето, С., 1998.
12. Чакалов, Б., Планиране на емпиричните социологически изследвания и статистиката, С., Наука и изкуство, 1974.

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ НА БЪЛГАРСКАТА ИКОНОМИКА ПРЕЗ ПЕРИОДА 2003 – 2008

Резюме

В настоящата студия се представят определени оценки, характеризиращи конкурентоспособността на българската икономика през периода 2003 – 2008 г. Характеристиките за конкурентоспособността са разгледани на две равнища – конкурентоспособност на национално равнище и конкурентоспособност на фирмено равнище. Източник на информация за тези оценки са резултатите от емпирично изследване на бизнес средата в България, провеждано ежегодно през разглеждания период. Акцентът в случая е върху някои основни характеристики на бизнес средата, свързани с конкурентоспособността в българската икономика. Анализирани са показатели, които пряко или косвено характеризират конкурентоспособността. Оценяването на характеристиките на конкурентоспособността се реализира на основата на предложена от автора нормирана бална оценка.

COMPETITIVENESS OF BULGARIAN ECONOMY IN THE PERIOD 2003 – 2008

Abstract

The study paper presents particular evaluation scores characterizing the competitiveness of Bulgarian economy in the period 2003-2008. The characteristics of the competitiveness are considered at two levels – national and firm-level. The source of empirical data for estimating the suggested scores is a regular survey of business environment conducted annually in Bulgaria during this period. The emphasis is put on some particular characteristics of the business environment related to the competitiveness of Bulgarian economy. Specific indicators are analyzed which directly or indirectly characterize the level of competitiveness. The assessment of the competitiveness characteristics is realized using the method of normalized evaluation score suggested by the author.